Onbetaalbare ervaring

In 1814 bezocht tsaar Alexander I de Amsterdamse familie Van Winter. Ze waren niet thuis, maar dat gaf ook niet: de tsaar kwam niet om iets te bespreken, maar om iets te zien. De schilderijencollectie van vader Van Winter om precies te zijn. Deze rijke koopman was toen al ruim zeven jaar dood, maar zijn verzameling meesterwerken van Hollandse 17e-eeuwse schilders was nog te bezoeken bij zijn huis aan de Keizersgracht. De beheerder, die ernaast woonde, liet de tsaar binnen. Daar stond hij oog in oog met Rembrandts *Marten* en *Oopjen* en met topwerken van kunstenaars als Jan Steen en Gerard Dou. Schilderijen die een belletje moeten hebben doen rinkelen bij de tsaar, want deze Hollanders waren – mede dankzij de verzamelwoede van zijn grootmoeder Catharina de Grote – uitstekend vertegenwoordigd in de tsaars eigen kunstcollectie. De reacties van de tsaar zijn helaas niet geboekstaafd per schilderij (volgens de beheerder bekeek de tsaar het geheel met veel belangstelling) maar je kunt je er wel iets bij voorstellen: 'ah!' als hij iets herkende, 'oww' als hij iets knap geschilderd vond.
Toch zou ik graag met een tijdmachine reizen naar die bewuste 4 juli, en binnensluipen in dat grachtenpand, om te horen wat de tsaar van één specifiek werk vond. Geen Steen of Dou of Rembrandt. Maar een topstuk van Vermeer. *Het straatje* om precies te zijn. Want ook dat schilderij hing destijds aan de wand bij de familie Van Winter. Je zou denken dat de tsaar daar speciaal voor kwam, maar dat is erg onwaarschijnlijk. Want *Het straatje* was toen alleen bekend bij een kleine groep liefhebbers en experts in Nederland. Als de tsaar oog had voor dit schilderij, dan moet hij verrast zijn geweest. Misschien zo verrast dat hij de beheerder aanklampte en hem vroeg naar de maker van dit buitengewone kunstwerk. Om vervolgens te moeten antwoorden: 'Vermeer? Nooit van gehoord.'
Want niet alleen *Het straatje* leidde toen nog een bestaan buiten de schijnwerpers. Hetzelfde gold voor zijn maker en diens andere kunstwerken. In 1814 zocht je Vermeer niet alleen tevergeefs in het Louvre of in de Hermitage. Zelfs in het Rijksmuseum (destijds Koninklijk Museum geheten) was hij niet vertegenwoordigd. Dat veranderde pas zo'n zeventig jaar later, toen Vermeers *Brieflezende vrouw* in het Rijksmuseum terechtkwam. De kunstlievende bankier Adriaan van der Hoop had dat schilderij met de rest van zijn collectie nagelaten aan de stad Amsterdam, die het in 1885 als langdurig bruikleen afstond aan het Rijksmuseum.

DE LIEFDESBRIEF

Pas acht jaar later verwierf het Rijksmuseum zijn eerste eigen Vermeer: *De liefdesbrief*. De kunstenaar was intussen wereldberoemd geworden dankzij de inspanningen van de kunstcriticus Theophile Thoré. Al snel maakten verzamelaars én musea jacht op Vermeers schilderijen. Maar daar waren er niet veel van, want Vermeer heeft maar weinig werk gemaakt. Dus áls een schilderij van hem op de markt kwam, was de belangstelling groot. Dat gold zeker voor *De liefdesbrief*, dat aan het einde van de 19de eeuw deel uitmaakte van de befaamde kunstcollectie Messchert van Vollenhoven. Toen deze verzameling in 1892 werd geveild in Amsterdam, was het duidelijk dat het Rijksmuseum weinig kans maakte omdat het maar weinig geld te besteden had.
Dat het anders verliep is grotendeels te danken aan de Vereniging Rembrandt, een vereniging van kunstliefhebbers die inmiddels al 140 jaar helpt bij de aankoop van kunstschatten voor de Nederlandse musea. Inderdaad, kunstschatten zoals *De liefdesbrief*. De Vereniging betaalde niet alleen een deel van de aankoopsom van dat schilderij. Zij deed nog iets veel belangrijkers: voorafgaand aan de veiling trad men in onderhandeling met de erven Messchert van Vollenhoven. Of het mogelijk was de Vermeer (en nog drie andere schilderijen) veilig te stellen voor het Nederlands openbaar kunstbezit? Dat bleek het geval: de eigenaar verkocht ze in het geheim vóór de veiling al aan de Vereniging. Die kon daarna op de veiling bieden in de wetenschap dat zij de hoge hamerprijzen niet daadwerkelijk hoefde te betalen. Die strategie werkte fantastisch: binnen een jaar had het Rijksmuseum de rest van de financiering rond, waarna *De liefdesbrief* definitief werd overgedragen.
Het was ook de Vereniging Rembrandt die in 1907 de Nederlandse staat overtuigde van het belang van de aankoop van een andere Vermeer: *Het melkmeisje*. Dat topwerk werd door de erven van de eigenaar aangeboden aan de staat, samen met 38 andere schilderijen – selectie was niet mogelijk. Omdat de kwaliteit van de werken sterk uiteenliep, was er kritiek. Ook de prijs werd door sommigen te hoog gevonden. Er zat zeker een kern van waarheid in die bezwaren. Maar daar kan tegen worden ingebracht dat topkunst vrijwel altijd duur is. En dat de ervaringen die zulke werken teweegbrengen onbetaalbaar zijn. Vraag maar aan de duizenden bewonderaars die *Het melkmeisje* dagelijks ontvangt in de Eregalerij van het Rijksmuseum.

Laurens Meerman is online redacteur bij de Vereniging Rembrandt en publicist, met een bijzondere belangstelling voor de geschiedenis van het verzamelen.

> Johannes Vermeer, *De liefdesbrief*, ca. 1669 - 1670, olieverf op doek, 44×38,5cm, collectie Rijksmuseum, aankoop met steun van de Vereniging Rembrandt

Niets is er zomaar. Word lid van de Vereniging Rembrandt. Als dank kun je met je Rembrandtkaart gratis naar de grote Vermeer-tentoonstelling in het Rijksmuseum.